

**КНИГА ПРО ФЕНОМЕН ПРЕЗИДЕНТСТВА Л. КУЧМИ.
РЕЦЕНЗІЯ НА ПРАЦЮ ПАВЛА ГАЙДУЦЬКОГО
«Я ЗАВЖДИ З УКРАЇНОЮ! Л. КУЧМА»**

У рецензії здійснено спробу проаналізувати фундаментальне видання Павла Івановича Гайдуцького «Я завжди з Україною! Л. Кучма», яке побачило світ наприкінці 2018 р. у Києві. Монографія містить надзвичайно широкий комплекс джерел, рідкісних історичних фотографій, оцінки та аналітичні висновки. Стверджується, що феномен постаті Леоніда Кучми заслуговує на вивчення. Актуальність полягає в об'єктивній потребі правдивого відтворення політичної та державницької діяльності Л. Кучми за 1990–2018 рр. як народного депутата, Прем'єр-міністра та Президента України, а також у висвітленні його ролі в посткомуністичній трансформації України в незалежну державу та його громадсько-благодійну справу. Встановлено, що висвітлення цих питань дозволяє доповнити вітчизняну історичну науку новими фактами і ввести в обіг невідомі широкому загалу матеріали, глибше розкрити трансформацію структур влади і громадсько-політичних інститутів, економічної системи та соціальної політики України наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст., виважено оцінити роль досліджуваної особистості у державному житті та на міжнародній арені. Підготовці й виходу монографії передували ретельне багаторічне вивчення, глибокий аналіз статистичних, економічних матеріалів, обговорення порушених проблем серед широкого кола науковців та державних діячів, апробація результатів у практичній діяльності органів державної влади.

Вважаємо, що структура книги добре продумана і складається із звернення автора книги, Павла Івановича Гайдуцького, до читача, п'яти частин, сімнадцяти розділів і

післямови. Відзначено, що розглянута науково-публіцистична праця є своєчасною і необхідною, реалізація висвітлених у ній положень та фактів дасть змогу використати вітчизняний досвід президентства Леоніда Кучми про подолання криз і здійснення реформ, збереження миру, утвердження національного патріотизму, для подальших наукових досліджень. Доведено, що ця книга є зразком сучасної книжкової культури і її зовнішній вигляд гармонійно перегукується з проблематикою монографії. Дизайн книги – іміджевий. З'ясовано, що праця Павла Гайдучького характеризується структурованістю, методичною завершеністю та чіткістю зроблених висновків. Автора книги характеризує висока наукова культура викладу матеріалу, логічна послідовність та системність у процесі вирішення поставлених завдань, їх достовірність. Суттєвим для сучасного аналізу новітньої історії України є питання відносин у владі, клановості бізнесових та державних структур, наявності групи інтересу та олігархії.

Вважаємо, що монографія П. Гайдучького «Я завжди з Україною! Л. Кучма» заслуговує найвищої оцінки

Ключові слова: рецензія, Леонід Кучма, Президент України, книга, розділ, Павло Гайдучький, реформа.

Tsubenko Valeriia

**THE BOOK ON THE PHENOMENON OF PRESIDENT
L. KUCHMA. A REVIEW ON THE WORK BY PAVEL
GAIDUTSKYI «I AM ALWAYS WITH UKRAINE!
L. KUCHMA»**

The aim of the review is to analyze the fundamental work of Pavel Gaydutsky «I am always with Ukraine! L. Kuchma», published at the end of 2018 in Kyiv. The monograph contains an extremely wide range of sources, rare historical photographs, assessments and analytical findings. It is considered that the phenomenon of Leonid Kuchma's personality deserves to be studied. The urgency is the objective need for the truthful reproduction of L. Kuchma's political and state activity in 1990–2018 as a people's

deputy, the Prime Minister and the President of Ukraine, as well as revealing his role in the post-communist transformation of Ukraine into an independent state and his public-charity activity.

It has been found that the coverage of these issues allows to complement the national historical science with new facts and to introduce materials unknown to public and to reveal deeper the transformation of the structures of power and socio-political institutions, the economic system and social policy of Ukraine at the end of XX century – the beginning of the XXI century. Also it allows careful evaluation of the role of the above mentioned personality in public life and in the international arena.

The preparation and publication of the monograph was preceded by a thorough long-term study, a deep analysis of statistical and economic materials, and discussion of the raised problems among a wide range of scholars and statesmen, results testing in public administration bodies activities.

We consider that the structure of the book is well designed and consists of the address of the author Pavel Gaydutsky to readers, five parts, seventeen sections and the afterword. It is noted that the considered scientific-journalistic work is timely and necessary; the realization of the given provisions and facts will give the possibility to use the national experience of Leonid Kuchma's presidency when coping with crises and implementing reforms, preserving peace, establishing national patriotism and for further research.

It has been proved that this book is an example of modern book culture and its appearance is harmoniously interconnected with the problems, considered in the monograph. The book has an image nature. It has been revealed that the work of Pavel Gaydutsky is characterized by structuring, methodical completeness and clarity of the conclusions drawn. The author of the book is characterized by high scientific culture of presenting the material, logical sequence and consistency in the process of solving the tasks and their reliability. The issue of relations in power, the clan nature of business and government structures and the existence of interests group and an oligarchy are essential for a contemporary analysis of the modern history of Ukraine.

We consider the monograph by P. Gaydutsky «I am always with Ukraine! L. Kuchma» to be worth the highest rating.

Key words: review, Leonid Kuchma, President of Ukraine, book, section, Pavlo Gaydutsky, reform.

Цубенко Валерия

**КНИГА О ФЕНОМЕНЕ ПРЕЗИДЕНТСТВА Л. КУЧМЫ.
РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ ПАВЛА ГАЙДУЦКОГО
«Я ВСЕГДА С УКРАИНОЙ! Л. КУЧМА»**

В рецензии предпринята попытка проанализировать фундаментальное издание Павла Ивановича Гайдуцкого «Я всегда с Украиной! Л. Кучма», которое увидело свет в конце 2018 г. в Киеве. Монография содержит чрезвычайно широкий комплекс источников, редких исторических фотографий, оценки и аналитические выводы. Утверждается, что феномен фигуры Леонида Кучмы заслуживает изучения. Актуальность заключается в объективной необходимости правдивого воспроизведения политической и государственной деятельности Л. Кучмы за 1990–2018 гг. как народного депутата, премьер-министра и Президента Украины, а также в освещении его роли в посткоммунистической трансформации Украины в независимое государство и его общественно-благотворительное дело. Установлено, что освещение этих вопросов позволяет дополнить отечественную историческую науку новыми фактами и ввести в оборот неизвестные широкой публике материалы, глубже раскрыть трансформацию структур власти и общественно-политических институтов, экономической системы и социальной политики Украины в конце XX в. – в начале XXI в., взвешенно оценить роль исследуемой личности в общественной жизни и на международной арене. Подготовке и выходу монографии предшествовали тщательное многолетнее изучение, глубокий анализ статистических, экономических материалов, обсуждение затронутых проблем среди широкого круга ученых и государственных деятелей, апробация

результатов в практической деятельности органов государственной власти.

Считаем, что структура книги хорошо продумана и состоит из обращения автора книги, Павла Ивановича Гайдука, к читателю, пяти частей, семнадцати разделов и послесловия. Отмечено, что рассматриваемая научно-публицистическая работа является своевременной и необходимой, реализация освещенных в ней положений и фактов позволит использовать отечественный опыт президентства Леонида Кучмы о преодолении кризисов и осуществления реформ, сохранения мира, утверждения национального патриотизма, для дальнейших научных исследований. Доказано, что эта книга является образцом современной книжной культуры, и ее внешний вид гармонично перекликается с проблематикой монографии. Дизайн книги – имиджевый. Выяснено, что труд Павла Гайдуцкого характеризуется структурированностью, методической завершенностью и четкостью сделанных выводов. Автора книги характеризует высокая научная культура изложения материала, логическая последовательность и системность в процессе решения поставленных задач, их достоверность. Существенным для современного анализа новейшей истории Украины вопрос отношений во власти, клановости бизнеса и государственных структур, наличия группы интереса и олигархии.

Считаем, что монография П. Гайдуцкого «Я всегда с Украиной! Л. Кучма» заслуживает самой высокой оценки

Ключевые слова: рецензия, Леонид Кучма, Президент Украины, книга, раздел, Павел Гайдуцкий, реформа.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-4-267-175-196

У реаліях сучасної України суспільно-політичні та соціально-економічні зміни, що відбулися у житті українського народу упродовж кінця ХХ і початку ХХІ ст., а також з моменту російського збройного вторгнення і військової окупації Криму та Сходу України привели до зростання у суспільстві інтересу до життєвого шляху державних політичних діячів, видатних

історичних особистостей, їхньої ролі та впливу на хід історії. За останні роки з'явилося чимало праць, присвячених вивченню біографій державних, громадських та військових діячів. На сьогодні в науці, на жаль, сучасні біографічні дослідження у своїх хронологічних межах оминають кінець ХХ ст. – перші десятиліття ХХІ ст. Це зумовлено низкою об'єктивних причин: обмеженістю джерельної бази та складністю у наданні об'єктивної оцінки діяльності державних політичних діячів, які продовжують активну участь у громадському та політичному житті України. Окремого дослідження заслуговує політична діяльність Президента України (1994–2005) Леоніда Даниловича Кучми.

Феномен постаті Леоніда Кучми заслуговує на вивчення. Тому актуальність книги доктора економічних наук, професора, лауреата премії НАНУ ім. М. Туган-Барановського, заслуженого діяча науки і техніки України, автора більше 50 монографій, повного кавалера ордена «За заслуги» III, II і I ступенів, академіка Національної академії аграрних наук, директора Інституту стратегічних оцінок, Павла Івановича Гайдуцького «Я завжди з Україною! Л. Кучма» полягає в об'єктивній потребі правдивого відтворення політичної та державницької діяльності Л. Кучми за 1990–2018 рр. як народного депутата, Прем'єр-міністра та Президента України, а також у висвітленні його ролі в посткомуністичній трансформації України в незалежну державу та його громадського-благодійної справі. Висвітлення цих питань дозволяє доповнити вітчизняну історичну науку новими фактами і ввести в обіг невідомі широкому загалу матеріали, глибше розкрити трансформацію структур влади і громадсько-політичних інститутів, економічної системи та соціальної політики України наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст., виважено оцінити роль досліджуваної особистості у державному житті та на міжнародній арені.

Фундаментальне видання «Я завжди з Україною! Л. Кучма», яке побачило світ наприкінці 2018 р. у Києві, одне з перших праць такої тематики в сучасній українській історіографії, є актуальним, містить надзвичайно широкий комплекс різноматематичних та різножанрових джерел, рідкісних

історичних фотографій, оцінки та аналітичні висновки, ознайомлення з якими стане у пригоді зацікавленим фахівцям-дослідникам, вченим, експертам, економістам, політичним діячам, пересічним громадянам, які цікавляться державотворчою діяльністю в Україні, а також усім, хто має інтерес до новітньої історії України, політології та економічної історії.

Підготовці й виходу монографії передували ретельне багаторічне вивчення, глибокий аналіз джерельної бази, статистичних, економічних матеріалів, обговорення порушених проблем серед широкого кола науковців та державних діячів, апробація результатів у практичній діяльності органів державної влади. Структура книги добре продумана і складається із звернення автора книги, Павла Івановича Гайдуцького, до читача, п'яти частин, сімнадцяти розділів і післямови.

У вступі «Читачам» визначені аргументи написання цієї книги, висловлена авторська концепція, показано шляхи до цієї теми. Зокрема, П. І. Гайдуцький зазначив, що «за останні 30 років історія реформ та досвід реформаторів стали моїм пріоритетним науковим інтересом» (с. 17). Далі автор обґрунтував актуальність дослідження політичної діяльності Президента України Леоніда Кучми: «Адже починаючи з обрання депутатом Верховної Ради у 1990 р. і завершуючи Мінською місією у 2018 р., на політичну біографію Л. Кучми випало стільки неординарних подій, що вистачило б на п'ятьох, а то й десятих президентів» (с. 17).

Автор монографії натякає, що саме в історичній ретроспективі, на фоні широкого порівняння та ґрунтовного аналізу основна увага акцентується на діяльності другого Президента України – Л. Кучми, як такого, що забезпечив подолання кризи, зростання економіки, розвиток суспільства та зміцнення держави (с. 18). На думку академіка, аналіз 27-річного періоду незалежної України свідчить, що саме період президентства Л. Кучми був найбільш результативним для реформ, розвитку економіки, українського суспільства та зміцнення держави (с. 19). Завершуючи звернення до читача, Павло Гайдуцький зазначає, що, залишаючи посаду президента і

відмовляючись від правомірного балотування на третій термін, сам Л. Кучма сказав: «Я теж хочу подивитися на «Україну без Кучми». Тому пошук відповіді на питання: якою була Україна при Л. Кучмі, а якою – без нього – став завданням цього дослідження і змістом цієї книги. Хоча «без нього» означає «без його президентства» бо фізично і духовно Л. Кучма ніколи не був поза Україною. Саме тому Л. Кучма колись казав: «Я завжди з Україною». Ці слова, як епіграф, винесені в назву цієї книги (с. 20).

За своїм змістом усі розділи книги взаємопов'язані, доповнюють один одного. Для загального розуміння змістовного наповнення книги наведемо стислий огляд п'яти частин видання. Зміст книги, на наш погляд, достатньою мірою відбиває структуру монографії, обґрунтовує розподіл матеріалу за тематичними підрозділами, тому наводимо їх назви. Зазначимо, що кожна частина, розділ і підрозділ книги містять епіграфи відомих людей про політику і життя, що обрамлюють текст і дають змогу виразити авторську ідею. Так, зокрема: частина 1. «Похід у велику політику» розпочинається епіграфом Б. Чешка «Велика політика рано чи пізно наздожене тебе. Але постарайся, щоб вона не спіткала тебе в спідньому» і складається з трьох розділів. Розділ I «Загадковий» депутат (1990–1992)» складається з шести підрозділів: 1. «Змагання за депутатський мандат», 2. «Авторитет серед директорату», 3. «Політик демократичної формації», 4. «Заслуги першого парламенту», 5. «Нереалізовані можливості», 6. «Виклики реформам».

У розділі 1 автор подав виважений аналіз перипетій боротьби за депутатський мандат, історію напружених відносин між Л. Кучмою і В. Уткіним, активну діяльність Л. Кучми у директорському середовищі, в політико-ідеологічній орієнтації. П. Гайдучкий приходить до висновку, що Л. Кучма виявив себе як людина, котрій близькі ліберальні, національно-демократичні та патріотично-державницькі погляди (с. 34). Далі автор з позицій сьогодення та аналізу роботи парламентів усіх скликань впевнено говорить, що Л. Кучма, як і багато депутатів першого скликання, можуть гордитися своєю діяльністю в тому

парламенті (с. 35) і наводить перелік найбільш важливих законів України та постанов Верховної Ради України, прийнятих у 1990–1994 рр. Він розглядає внесок Л. Кучми у концепцію оборони та розбудови національного війська, участь у Комісії з питань оборони і безпеки, аналізує причини гальмування економічних реформ у 1991–1992 рр. Розділ II «Ініціативний прем'єр (1992–1993 рр.)» складається з 8 підрозділів: 1. «Вчинок політичного «камікадзе», 2. «Діагноз кризи», 3. «Антикризова програма та урядові декрети», 4. «Рішучість до реформ і дій», 5. «Протистояння з парламентом», 6. «Замовні» шахтарські страйки», 7. «Суперечливі результати урядування», 8. «Феномен прем'єрства Л. Кучми».

У розділі II автор аналізує людину лідера – Л. Кучму, який не побоявся в несприятливих умовах для втілення урядових задумів взяти на себе тягар економічної кризи країни, що опинилася над прірвою реального банкрутства, боротьби з мафією (с. 52), здійснення радикальних реформ. Підтвердженням є висловлювання А. Ослунда: «Уряд Л. Кучми підготував першу в Україні серйозну програму ринкових реформ – «Базові засади національної економічної політики» (с. 56). Павло Гайдуцький аналізує причини невдоволення урядом і прем'єр-міністром, описує сценарій організації шахтарських хвилювань у 1993 р. Виступаючи на сесії, Л. Кучма заявив, що «шахтарські хвилювання були страйком не шахтарів, а директорів» (с. 61).

Автор монографії свідчить, що Ю. Звягільський був одним із організаторів того страйку і наводить підтвердження. Останній 8 підрозділ присвячено оцінкам прем'єрства Л. Кучми, аналізу передумов щодо політреформ, зокрема, підводячи підсумок свого прем'єрства, Л. Кучма в книзі «Своїм шляхом» писав: «Головна причина інших невдач – неузгодженість дій уряду і парламенту...» (с. 72).

Не менш цікавим є розділ III «Кандидат у президенти (1993–1994 рр.)», що складається з 6 підрозділів: 1. «Виклик на президентство», 2. «Висуванець директорату», 3. «Депутатський старт на президентство», 4. «Провал урядування Ю. Звягільського», 5. «Складова успіху на президентських

виборах», 6. «Повторення вчинку політичного «камікадзе». Автор стверджує, що на прем'єрській посаді Л.Кучма продемонстрував потенціал, адекватний президентським запитам (с. 76). П. Гайдуцький висвітлює етап кандидатсько-президентського активу Л. Кучми, складні економічні обставини 1994 р., аналізує причини успіху Л. Кучми на президентських виборах і перемогу у другому турі, з них: орієнтація на виборців у прохідних регіонах, переконаність та низька активність діючого президента Л. Кравчука, ефективна команда, підтримка з боку Росії та США (с. 87).

Заслуговує на визнання об'єктивність та правдивість у поданні автором частини 2. «У центрі політичних перемін та потрясінь», що містить 3 розділи. В основу розділу IV «Модернізація політичної системи», що складається з 6 підрозділів: 1. «Перша Конституція суверенної держави», 2. «Політреформа європейського зразка», 3. «Спроби ревізії політреформи», 4. «Реванш конституційного нігілізму», 5. «Реставрація чи спотворення політреформи?», 6. «Що врятує Україну: унітарність чи федералізм?» – покладені факти розбудови суверенної держави. Так автор висвітлює складний процес прийняття Конституції України і підкреслює, що ухвалення першої Конституції суверенної держави стало визначальною подією новітньої української історії (с. 95). Досліджуючи політреформи Л. Кучми, автор книги назвав основні пріоритети: необхідність недопущення узурпації влади; підвищення відповідальності парламенту; зниження рівня авторитарності президентської влади; тобто недопущення розколу країни і сприяння реформам (с. 105). У роботі аналізуються аргументи дискусії навколо питання федералізації України, наводиться інтерв'ю Л. Кучми: «Вважаю питання федералізації просто шкідливим для України. Це реальна загроза для суверенітету і територіальної цілісності України» (с. 126).

У розділі V «Удосконалення системи влади», що складається з 5 підрозділів: 1. «Зміцнення управлінської вертикалі», 2. «Адмінреформа проти бюрократії?!», 3. «Завдання урядів: «не світитись, а працювати» включає: 3.1. «Уряд

В.Масола (червень 1994 – березень 1995 р.); 3.2. «Уряд Є.Марчука (березень 1995 – травень 1996 р.); 3.3. «Уряд П.Лазаренка (травень 1996 – червень 1997 р.); 3.4. «Уряд В.Пустовойтенка (липень 1997 – грудень 1999 р.); 3.5. «Уряд В.Ющенка (грудень 1999 – травень 2001 р.); 3.6. «Уряд А.Кінаха (травень 2001 – листопад 2002 р.); 3.7. «Уряд В.Януковича (грудень 2002 – грудень 2004 р.); 4. «Місьцеве самоврядування і десталінізація», 5. «Кадрова політика» – автор робить спробу підбити підсумки нової системи владних відносин. У підсумку він констатує, що адміністративна реформа в Україні здійснюється за схемою: «крок вперед, крок назад». При цьому втрачається найголовніше – довіра людей до влади (с. 134). Л. Кучма приділяв значну увагу діяльності урядів, домагаючись від них ефективної роботи. Саме тому важливим для оцінки ролі Л. Кучми є аналіз співпраці з урядами для зупинки економічної кризи та активізації реформ. Автор книги розкриває «феномен» П. Лазаренка та його скандальне звільнення з усіма наступними кримінально-еміграційними наслідками, позитивно оцінює 2,5-річне урядування В. Пустовойтенка в плані подолання кризи і здійснення реформ, порівнює прем'єрство В. Ющенка з Є. Марчуком, а діяльність А.Кінаха характеризував за принципом Гіппократа: не зашкодь! (с. 149).

За президентства Л. Кучми в Україні були закладені конституційні засади розвитку місцевого самоврядування і робилися реальні кроки з їх практичної реалізації (10 указів з питань адміністративно-територіальної реформи, 15 законів та 30 постанов уряду) (с. 152). Варто відзначити, що автор вказує як на досягнення Л. Кучми, так і деякі помилки, наприклад, у кадровій політиці. При вирішенні кадрових питань він занадто довіряв людям, тому не раз помилявся (с. 156). Завершується розділ V аналізом сучасної кадрової системи.

Розділ VI «Касетний» скандал – перша гібридна війна проти України» складається з 7 підрозділів: 1. «Боротьба за владу та Україну», 2. «Масштабна спецоперація?!», 3. «Американській слід», 4. «Російський слід», 5. «Внесок» опозиції», 6. «Внесок» правоохоронців», 7. «Втрати і жертви».

Зокрема, автор наводить причини протистояння між Л. Кучмою і Головою Верховної Ради О. Морозом, розкриває природу українського олігархату, наводить основні віхи та проводить аналіз хронології подій «касетного скандалу» (с. 167) і стверджує, що «касетний» скандал – була масштабна спецоперація з метою: по-перше, дискредитувати Л. Кучму і позбутись його як президента, по-друге, дискредитувати Україну (с. 171). Автор книги аргументовано, на основі відкритих джерел (публікацій у ЗМІ) проаналізував експертні оцінки «касетного» скандалу, зроблені з використанням наукової методології (с. 189).

У розділі VII «Майдани демократії чи розколу України?!», що містить 4 підрозділи: 1. «Як боротьба за владу призвела до розколу країни?», 2. «Як Л. Кучма убезпечив політреформу та цілісність країни?», 3. «Міфи Майдану» – включає 3.1. «Про третій президентський»; 3.2. «Про фаворитів та спадкоємців», 4. «Зради Майдану!» – включає 4.1. «Як «помаранчеві» привели до влади «регіоналів», 4.2. «Як «регіонали» призвели до війни і втратили цілісність країни» – автор спробував розкрити особливості боротьби за владу в Україні В. Януковича і В. Ющенко і спроби Л. Кучми реалізувати політреформи для розв'язання політичної кризи. Ще у 2004 р. Л. Кучма на нараді з главами обладміністрацій та членів уряду наголосив на необхідності збереження стабільності в країні, припинення її розколу (с. 199). Своєрідну оцінку характеру відносин Л. Кучми як президента, з представниками на цю посаду В. Януковича і В. Ющенко, фаворитів Г. Кірпи, С.Тігіпка, Ю. Кравченка надає П. Гайдуцький, а також підтверджує тверду позицію Л. Кучми, як гаранта Конституції (с. 215). Він наводить оцінки західних політиків і експертів щодо наслідків «помаранчевої революції», називає причини приходу до влади В. Януковича і наслідки його правління: «В. Янукович залишив після себе розвалену армію, деморалізовані спецслужби і неефективний державний апарат... Клептоманія, клептократія і кланократія обернулися трагедією для України і для самого В. Януковича» (с. 223).

В 3 частині «В авангарді економічних реформ», що складається з п'яти розділів, дослідник використав широкий спектр методологічних підходів.

У розділі VIII «Перший президентський: реформи і стабілізація (1994–1999 рр.)», що складається з 13 підрозділів. 1. «Курс на реформи», 2. «Грошова реформа», 3. «Пільгова приватизація», 4. «Зародження підприємництва», 5. «Податкова реформа», 6. «Подолання бюджетного дефіциту», 7. «Реформи у промисловості», 8. «Реформи в енергетиці», 9. «Земельна реформа», 10. «Зупинка інвестиційної кризи», 11. «Початок соціальних реформ», 12. «Тарифна реформа в ЖКГ», 13. «Підсумки: реформи сприяли подоланню кризи» – докладно розглянуто радикальні реформи і механізм втілення їх у життя. Автор свідчить, що упродовж 1995–1999 рр. в Україні було закладено підвалини базових реформ. Зокрема, комерціалізація, корпоратизація та приватизація, формування великого, середнього й малого бізнесу та підприємництва, грошова, банківська та фінансова реформи, створення ринкової фіскальної, бюджетної та соціальної систем, реструктуризації галузей економіки. П.Гайдуцький наводить аналіз динаміки незалежних індексів прогресу трансформації, який щорічно розробляє ЄБРР на прикладі України і Польщі, починаючи з 1990 – до 2014 р. (с. 260).

Розділ IX «Другий президентський: розвиток і зростання (2000–2004 рр.)» складається з 13 підрозділів: 1. «Послідовність реформ», 2. «Стабілізація гривні», 3. «Грошова приватизація», 4. «Лібералізація та дерегуляція підприємництва», 5. «Зниження податкового навантаження», 6. «Зміцнення бюджетної дисципліни», 7. «Піднесення промисловості», 8. «Модернізація в енергетиці», 9. «Комплексна аграрна реформа», 10. «Старт інвестицій та інновацій», 11. «Погашення соціальних боргів», 12. «Програма реформування ЖКГ», 13. «Підсумки: реформи забезпечили зростання економіки». У цьому розділі автор книги демонструє особливості другого періоду президентства Л.Кучми, те, що в цьому періоді українське суспільство вже отримало результати реформ, проведених у попередні роки і при цьому продовжувались раніше початі реформи та запроваджувалися

нові, назрілі для того часу (с. 263). Другий період президентства Л. Кучми стосувався не стільки формування базових засад, як поглиблення, розширення та вдосконалення реформ. Доповненням кожного підрозділу є динаміка показників зростання різних секторів економіки, макроекономічних показників (с. 268), показників приватизації, малого підприємництва, податкових пільг. Автор доводить, що у 2000–2004 рр. у промисловості загалом і практично в усіх її основних підгалузях середньорічні темпи приросту й промисловості були досить високі, вдвічі вищі, ніж у Росії (с. 273), наводить показники розвитку енергетики, виробництва та експорту насіння соняшнику та олії, кредитування та залучення інвестицій в АПК, поліпшення житлово-побутових умов життя селян, важливість указів президента Л. Кучми «Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 р.» та «Стратегію подолання бідності» (с. 289). У підсумках до розділу автор книги доводить, що завдання, поставлені президентом Л.Кучмою перед собою і владою загалом, на 2000–2004 рр. були повністю виконані (с. 295). Саме критика позитивних результатів реформ за час президентства Л. Кучми, особливо його другого періоду, стали підґрунтям для написання наступних трьох розділів після завершення його президентської каденції.

У розділі Х «Україна без Кучми» – без реформ і в кризі (2005–2009 рр.)», що складається з 13 підрозділів: 1. «Від реформ до кризи», 2. «Скачок інфляції та девальвації», 3. «Реприватизація», 4. «Імітація дерегуляції», 5. «Застій у податковій сфері», 6. «Фінансовий бум і криза», 7. «У промисловості: замість прориву – провал», 8. «У енергетиці: замість реформ – газові війни», 9. «АПК: втрата ефективності», 10. «Бум і криза інвестицій», 11. «Загроза пенсійної кризи», 12. «Гальмування реформи в ЖКГ», 13. «Підсумки: популізм, криза і втрачені можливості», – автором проведено подальше дослідження розвитку України у період правління Президента України Віктора Ющенка. У підсумках Х розділу здійснено порівняння економічних результатів президентства Л. Кучми та В. Ющенка, що засвідчило втрату позитивної динаміки в 2005–

2009 рр., у порівнянні з попередніми роками. Реформи практично по всіх позиціях зайшли в глухий кут (с. 327). Автор стверджує, що за 2005–2009 рр. вітчизняна економіка дала лише 3,2 % приросту, тоді як за попереднє п'ятиріччя – 49,5 % (с. 328). Великої уваги президентства В. Ющенка, як реформатора та його команди, заслуговують оцінки Л. Кучми, Д. Павличка, А. Ослунда, Т. Стецьківа (с. 331–333).

Наступний розділ XI «Україна без Кучми» і з «донбаським порожняком» (2010–2013 рр.)» складається з 13 підрозділів: 1. «Реформаторський популізм», 2. «Імітація грошової стабільності», 3. «Олігархічна приватизація», 4. «Суперечлива дерегуляція», 5. «Податкова псевдореформа», 6. «Накопичення боргів», 7. «У промисловості: нереалізовані амбіції», 8. «Посилення енергозалежності», 9. «Агрохолдинги проти фермерства», 10. «Застій в інвестиціях та інноваціях», 11. «Пенсійна недореформа», 12. «ЖКГ: нездійснені наміри», 13. «Підсумки: кланократія та вкрадені можливості». Аналізуючи причини приходу до влади В. Януковича у 2010 р., П.Гайдуцький зазначив, що ніхто з політиків, науковців і фахівців особливо не розраховував на реформи. Та все ж президентський старт В. Януковича почався з потужного реформаторського популізму (с. 335), влада регіоналів намагалася продемонструвати політику грошової стабільності, але вийшла її імітація, або стабільність «сьогодні» за рахунок нестабільності «завтра». Автор переконливо наводить низку схем олігархічної приватизації в інтересах компанії Д. Фірташа. Далі автор книги до кожного підрозділу наводить показники, аналізує їх динаміку. В підсумках до розділу проаналізовано динаміку реального ВВП. Автор зазначив, що з приходом до влади регіоналів зросла олігархізація та офшоризація промисловості, тонізація, вимивання та відтік доходів. Різко зріс дефіцит зовнішньоторговельного балансу, держбюджету, Пенсійного фонду, рівня державного боргу (с. 360). Підбиваючи підсумки даного розділу, автор зазначив, що оптимістичні заяви і прогнози влади регіоналів щодо реформ та економічного зростання не знайшли втілення у життя. Оцінку цим процесам дала Революція Гідності, експертні оцінки.

Перевагою монографії є те, що автор подав наприкінці порівняння економічних показників за роки прем'єрства та президентства В. Януковича і наведені три основні причини серйозних розходжень (с. 365).

Розділ XII «Біль і страх за Україну (2014–2018)» складається з 14 підрозділів. 1. «Реанімація кризи та декларація реформ?!», 2. «Банківська криза», 3. «Фантомна приватизація», 4. «Стагнація підприємництва», 5. «Податкові модернізації», 6. «Боргова криза», 7. «Деіндустріалізація», 8. «Трансформація енергозалежності», 9. «Девальвація аграрної реформи», 10. «Криза в інвестиціях та інноваціях», 11. «Криза соціальної спроможності», 12. «Недореформа в ЖКГ», 13. «Боротьба з ... антикорупцією», 14. «Підсумки: стагнація економіки та реформ». Автор намагався дати оцінку суспільно-політичній і економічній ситуаціям в Україні, здійснив порівняння економік за 1994–2004 рр. і 2014–2018 рр., середньорічних темпів реального ВВП. До кожного підрозділу наведені дані: середньорічні показники діяльності банків, структурні показники діяльності банків, динаміка результатів приватизації, динаміка оцінки умов для розвитку підприємництва і динаміка показників розвитку підприємництва, боргової залежності, сумарних показників кредитних відносин з МВФ, приросту (спаду) промисловості, виробництва легкових автомобілів, середньої вартості нафти та нафтопродуктів, середньорічні показники ефективності АПК, структура експорту продукції АПК за 2017 р., динаміка виробництва та експорту зерна, середньорічні показники інвестиційної та інноваційної діяльності, структура інформаційно-технічного ринку, обсяги експорту високих технологій, динаміка середньорічної заробітної плати та пенсій, самооцінка домогосподарствами свого добробуту у 2016 р., динаміка показників діяльності Пенсійного фонду, середньорічні показники соціально-тарифної кризи в ЖКГ, динаміка створення ОСББ, динаміка рейтингу сприйняття корупції, динаміка ВВП України. У підсумках до розділу XII автор робить висновки і наводить цитати політолога М. Мінкова, Л. Кравчука, реформатора Лі Куан Ю, экс-міністра Швеції С. Літторін: «Боротьба з корупцією має стати

пріоритетом номер один. Бо корупція не тільки руйнує будь-які економічні досягнення, вона підриває легітимність будь-якого уряду. Боріться із нею, і успіх прийде» (с. 403). Автор книги стверджує, що для України боротьба із корупцією сьогодні є головним і безальтернативним напрямом боротьби та реформ (с. 403).

Частина 4. «На роздоріжжі цивілізаційного вибору» починається епіграфом В. Аллена: «Людство стоїть на роздоріжжі між смертельним відчаєм і повним вимиранням. Господи, даруй нам мудрість зробити правильний вибір» і складається з трьох розділів.

Розділ XIII «Багатовекторна політика» складається з 6 підрозділів. 1. «Провідник багатовекторної дипломатії», 2. «Приреченість до співпраці з Росією та СНД», 3. «Пріоритетність американського вектору», 4. «Безальтернативність європейського напрямку», 5. «Вклад у примирення з Польщею», 6. «Утвердження України в геополітиці». Автор зазначає, що ситуація в Україні з перших днів незалежності визначила безальтернативність багатовекторної політики (с. 408). Далі П. Гайдуцький наводить 5 аргументів багатовекторності зовнішньої політики України, яку усвідомлював і цілеспрямовано проводив Л. Кучма. У 1994 р. відбулася активізація українсько-американських відносин, зокрема у листопаді 1994 р. Л. Кучма під час перебування у США підписав з Б. Клінтоном Хартію українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва (с. 421), здійснив візит до Канади і повернувся більш впевненим і впливовішим. Отже, американський вектор відносин, як і російський, був непростий для Л. Кучми, який розмірковував прагматично: з Росією треба вести політику на мирне розведення, зі США – на зближення (с. 426). У праці наведені особливості курсу України на європейську інтеграцію за президентства Л. Кучми, заходи щодо нормалізації міжконфесійних відносин в Україні, результати роботи з ООН і визнання факту Голодомору, його масштаби та наслідки для України.

Розділ XIV «Україна – не Росія?!» складається з 6 підрозділів: 1. «Україна – не Росія: загадка чи вердикт Л. Кучми?», 2. «Росія теж допомагала Заходом», 4. «Росія цивілізаційно неприваблива для України», 4. «Росія економічно відштовхується від України», 5. «Російська імперськість суперечить українській вольниці», 6. «Російська агресія – загроза українській державності». В першому підрозділі автор наводить переконливі історико-економічні аргументи книги «Україна – не Росія», яку опублікував Л. Кучма у 2003 р. і дає відповідь на питання, чому Україні немає сенсу інтегруватись з Росією і чому інтеграційний вибір України – на Заході (с. 442). Дуже слушно автор акцентував увагу на допомогу західними країнами Росії до 1917 р., далі – СРСР з 20-х рр. ХХ ст. – до 90-х рр. ХХ ст., навів низку аргументів і проблем Росії при визначенні інтеграційної стратегії України, факти економічної агресії Росії проти України. Автор розкриває історію входження українських земель до складу Російської імперії, наводить відмінності українців та росіян, наводить факти нищення генофонду, руйнації культури, духовності та зросійщення українського народу (с. 468).

Розділ XV «Україна – не в ЄС?!» складається з 8 підрозділів: 1. «Інтеграційна привабливість ЄС», 2. «Європрагмтизм Л. Кучми», 3. «Європрагмтизм В. Ющенка», 4. «Єврофобія В. Януковича», 5. «Торгівля з ЄС: угоди і факти», 6. «Інвестиції з ЄС: обіцянки та реалії», 7. «Україна на порозі євроконфронтації», 8. «Суперечності євромодернізації». Значна увага приділена актуальності зближення України з Євросоюзом. Автор книги пише, що найбільш чітко цей курс уперше задекларував Л. Кучма у 1995 р. (с. 480), і з роками європрагматизм Л. Кучми лише посилювався. У книзі він наводить три складові конструктивності євроінтеграційної позиції Л. Кучми, порівнює євроінтеграційні плани і їх реалізацію президентів України В. Ющенка і В. Януковича, наводить показники прямих іноземних інвестицій в Україні, обсяги залучених прямих іноземних інвестицій за різні періоди співпраці з МВФ на жителя (2000–2007 рр. – Україна не отримувала кредитів від МВФ). Розкриваються причини

відсутності позитивного ставлення до вступу України в ЄС, з них головна – корупція, наведено результати опитування європейців щодо підтримки вступу України в ЄС і перспективи вступу України в ЄС за серпень 2017 р. Автор книги визначає по вертикалі і по горизонталі причини загострення проявів кризи ЄС, наводить заходи лідерів країн ЄС Ж. Баррозу, Ж. Юнкера, А. Меркель, Е. Макрона щодо євроінтеграційного прогресу (с. 504).

Розділ XVI «Україна – не в НАТО?!» складається з 5 підрозділів: 1. «Зражене ядерне роззброєння», 2. «Приреченість на без'ядерний статус», 3. «Будапештський меморандум: факти і домисли», 4. «Кроки і спотикання до НАТО», 5. «НАТОВська» розтяжка України». У цьому розділі показано дискусію ядерного роззброєння України, зроблено висновок, що Україна віддала свою зброю за безцінь, не отримавши навіть 2–3 % згаданої суми, наведено конкретні аргументи Л. Кучми у 1994 р. про безальтернативність без'ядерного статусу для України (с. 514–515). З цього приводу Л. Кучма зазначає, що «Безпека України від можливого відновлення її ядерного потенціалу не зросла б, а навпаки – була б остаточно підірвана» (с. 519). Системність підходу автора до дослідження простежується щодо членства України в НАТО. На думку автора, є дві речі, які потрібні для зближення України з НАТО: по-перше, це реформи, по-друге, політична готовність країн-членів альянсу (с. 537).

Значний інтерес становить частина 5. «У «малій» політиці», що включає лише один розділ XVII «Місія благодійності» – складається з 4 підрозділів та підпунктів: 1. «Благодійність як заповідь обділеного дитинства», 2. «Гуманітарна діяльність Фонду»: 2.1. «Грантова підтримка обдарованих дітей»; 2.2. «Стипендіальна програма для студентів»; 2.3. «Підтримка культури і духовності молоді»; 2.4. «Підтримка книговидавництва та сільських бібліотек», 3. «Науково-експертна діяльність Фонду»: 3.1. «Колишніх політиків і державників не буває»; 3.2. «Залучення студентів до науково-дослідної роботи»; 3.3. «Підтримка інноваційної діяльності студентів»; 3.4. «Здійснення моніторингу економічних і

політичних процесів»; 3.5. «Науково-дослідна і публіцистична робота», 4. «Подяки Фонду».

Окремо слід зупинитися на темі благодійної діяльності Л.Кучми. У листопаді 2004 р. Л. Кучма презентував заснований ним Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна», основними принципами якого були масовість і соціальна спрямованість, а основними напрямками – гуманітарний і науково-експертний (с. 542). П. Гайдуцький наводить дані про кількість фізичних і юридичних осіб, яким надана підтримка за сприяння Фонду за 2005–2017 рр., загалом за 2003–2017 рр. реципієнтами фонду Л. Кучми «Україна» стали більш 14 тис. фізичних і юридичних осіб (с. 543). У книзі автор підкреслив походження Л. Кучми як вихідця з бідної сім'ї, який добре знає, як важко студенту прожити на одну стипендію, коли нема ніякої допомоги з дому. Тому за 2005–2017 рр. було 670 відзначених: 444 стипендіатів та 226 переможців олімпіад (с. 548). Також Фонд долучався до пропаганди та популяризації державної мови, виданням унікальних книг, зібрань, що сприяло формуванню інтелектуального клубу. При Фонді було створено Інститут стратегічних оцінок, що займається організацією науково-дослідної та експертної діяльності. Автор книги наводить показники роботи Інституту стратегічних оцінок і кількість подяк і презентів, отриманих від реципієнтів Фонду за 2005–2017 рр., що зберігаються в музеї Фонду. Завершується розділ народною приказкою: «багатий не той, хто має багато, а той, хто допомагає багатьом» (с. 565).

Особливий інтерес становить післямова до книги: «Феномен президентства Л. Кучми», що складається з 12 підрозділів: 1. «Складові феномену», 2. «Миротворець», 3. «Демократ», 4. «Національний патріот», 5. «Державотворець», 6. «Антикризовий менеджер», 7. «Реформатор», 8. «Організатор розвитку», 9. «Гнучкий політик», 10. «Успішний дипломат», 11. «Видатна особистість», 12. «Кращий президент».

Назва післямови сформована правдоподібно. У післямові подається авторське бачення основних результативних і факторіальних ознак феномену президентства Л. Кучми. Автор

книги підкреслив, що Л. Кучма є палким українським патріотом, який з повагою ставиться до інших націй та народів (с. 575).

У 4 підрозділі післямови П. Гайдуцький наводить цитати, що характеризують національно-патріотичну позицію Л. Кучми: політика Р. Безсмертного, юриста-міжнародника В. Василенко, А. Ослунда, політолога М. Михайленка і робить висновок, що Л. Кучма став взірцем проукраїнськості. У наступному підрозділі післямови автор порівнює державотворчі кроки М. Грушевського і Л. Кучми і пише, що історична заслуга Л. Кучми в тому, що під час його президентства фактично було прийнято дві конституції.

Сам Л. Кучма так задекларував свою державницьку позицію: «Я не для того виграв вибори, щоб стати васалом Росії» (с. 581). Далі автор демонструє заслуги Л. Кучми в подоланні трансформаційної кризи і здійсненні реформ на посадах прем'єр-міністра та президента, наводить показники зростання економіки, перелік його вагомих дипломатичних досягнень, наводить висловлювання політиків, економістів, політологів, письменників про особистість Л. Кучми – більшість відгуків відзначають його розум, волю, свободу, рішучість, дієвість, високу людяність, порядність, гідність та інтелігентність (с. 601). Підсумовуючи феномен президентства Л. Кучми, можна погодитись із автором – Павлом Гайдуцьким, який відзначає: «Він був кращий президент України. Стосовно цього теж є немало оцінок громадян і не менш переконливих. Найвища оцінка Л. Кучми – це комплексна характеристика вагомих результатів його загального вкладу як президента, у подолання кризи, в реформи, в зростання економіки та поліпшення добробуту людей, в розвиток суспільства та зміцнення держави. При Л. Кучмі Україна сформувалася як повноцінна європейська держава. Це оцінили в Україні, і це визнав світ» (с. 605–606).

Похвальне слово було б неповним, якщо не відзначити, що ця книга є зразком сучасної книжкової культури і її зовнішній вигляд гармонійно перегукується з проблематикою монографії. Дизайн книги можна схарактеризувати, як вишуканий, іміджевий.

Ознайомлення із книгою дає нам право віднести автора до когорти дослідників, які творять новітню історію України.

Не можна не відзначити, на нашу думку, масштабність порушеної проблеми та обширність її викладу. Загалом праця П. І. Гайдуцького характеризується структурованістю, методичною завершеністю та чіткістю зроблених висновків. Автора книги характеризує висока наукова культура викладу матеріалу, логічна послідовність та системність у процесі вирішення поставлених завдань, їх достовірність. Суттєвим для сучасного аналізу новітньої історії України є питання відносин у владі, клановості бізнесових та державних структур, наявності групи інтересу та олігархії.

Таким чином, підбиваючи підсумки проведеного рецензування, необхідно відзначити, що розглянута науково-публіцистична праця є своєчасною і необхідною, реалізація висвітлених у ній положень та фактів дасть змогу використати вітчизняний досвід президентства Л. Кучми про подолання криз і здійснення реформ, збереження миру, утвердження національного патріотизму, для подальших наукових досліджень. Вважаємо, що монографія П. Гайдуцького «Я завжди з Україною! Л. Кучма» заслуговує найвищої оцінки.

«Я завжди з Україною! Л. Кучма» заслуговує найвищої оцінки.

23.04.2019